

jaarverslag 2019
Hortus botanicus Leiden

Universiteit
Leiden

Hortus
botanicus

LEIDEN

Onze visie

Als vooraanstaande universitaire botanische tuin willen wij onze passie voor planten delen en onze kennis en collectie inzetten voor mens en natuur.

Onze missie

De Hortus is een groene schatkamer. Wij willen actieve en bevlogen ambassadeurs zijn van onderzoek, onderwijs en publiekseducatie over planten.

Colofon:

Tekst: Lieselotte van de Ven
Fotografie: Grasshopper studios, Hielco Kuipers, Ralph Reniers, Simone Both, Bert Zaalberg, Leidsch Dagblad, Aninda Wibowo, Stefanie Uit den Boogaard, Vera Weterings
Illustraties: Joris Smidt, Esmée Winkel en Studio Teekens
Vormgeving: Balyon grafische vormgeving

Inhoud

Voorwoord	3
Jaaroverzicht	4
Personeel en vrijwilligers	6
Collectie	8
Onderzoek	12
Onderwijs	18
Outreach	20
Prijzen en nominaties	25
Nieuw of opvallend in 2019	26
We kunnen niet zonder	30
Financiën	32

Voorwoord

2019 was een bijzonder jaar voor de Hortus. Op 27 september bewonderden we tijdens de officiële opening van de vernieuwde Wintertuin het schitterende eindresultaat van een uitgebreide verbouwing, die al in november 2018 begon. De herinrichting was nodig vanwege de flink toegenomen bezoekersaantallen en het verbeteren van de toegankelijkheid. Het entreegebied en het Hortus Grand Café ondergingen een ware transformatie. In de Wintertuin werd een tweede loopbrug en een balkon aan de buitenzijde toegevoegd. De nieuwe vaste presentatie *Overlevers* vormt het startpunt voor een bezoek aan de Hortus.

Dit jaar stond het jaarthema *Beter met planten* centraal. Er werden verhalen verteld rondom planten en gezondheid. Niet alleen in Leiden maar ook elders in het land. De Hortus vond co-creatiepartners bij alle zesentwintig NVBT tuinen, waarbij iedereen zijn eigen invulling aan het thema gaf.

De uitwisseling van kennis en het stimuleren van samenwerking met (inter)nationale partners is voor de Hortus van groot belang. Zo deden we in het kader van *Beter met planten* onderzoek naar geneeskrachtige planten in samenwerking met het Institute of Biology (Universiteit Leiden) en de China Academy of Chinese Medical Sciences in Peking. Bovendien is de Hortuscollectie dit jaar weer veelvuldig gebruikt in de wetenschap en het onderwijs.

Via de Stichting Vrienden van de Leidse Hortus ontvingen we een gift van vijf miljoen euro uit de nalatenschap van Carla van Steijn, die tijdens haar leven een trouwe bezoeker van de Hortus was. De gift wordt volgens haar wens besteed aan nieuwe activiteiten en om de toegankelijkheid voor minder validen te optimaliseren. Hiervoor werd - onder beheer van Stichting Vrienden van de Leidse Hortus - een nieuw fonds opgericht: het Carla van Steijn Fonds.

Dankbaar zijn we voor de voortdurende inzet van medewerkers en vrijwilligers. Zij geven de Hortus regionaal, nationaal en wereldwijd zichtbaarheid. Ook veel dank voor de Vrienden, boomadoptanten en sponsors. Dit jaar resulteerden hun giften in een betere bestrating van het voorterrein, onderhoud aan monumentale bomen, extra ondersteuning van educatie en communicatie, financiering van evenementen, de zomertentoonstelling en de verbouwing van de Wintertuin.

De Hortus sluit het verslagjaar gezond af, en dat met een recordaantal bezoekers uit binnen- en buitenland: 187.585, aanzienlijk meer dan vorig jaar (171.824). Het komende jaar kunnen we verder bouwen aan hoogwaardig onderzoek, onderwijs en publieksactiviteiten die passen bij de ambities van de Faculteit Wiskunde en Natuurwetenschappen van de Universiteit Leiden.

Prof. Dr. Paul Keßler
Prefect Hortus botanicus Leiden

Personeel

21

vaste en tijdelijke medewerkers (17,8 fte); en een poule van flex-medewerkers voor entree, rondleidingen en educatieve projecten

5

studenten in tuinen kassen

12

studenten wetenschapscommunicatie

2

Erasmus+ studenten

2

MSc studenten

98

vrijwilligers

15

HBO stagiaires

Bezoekers

2017:

178.536 bezoekers

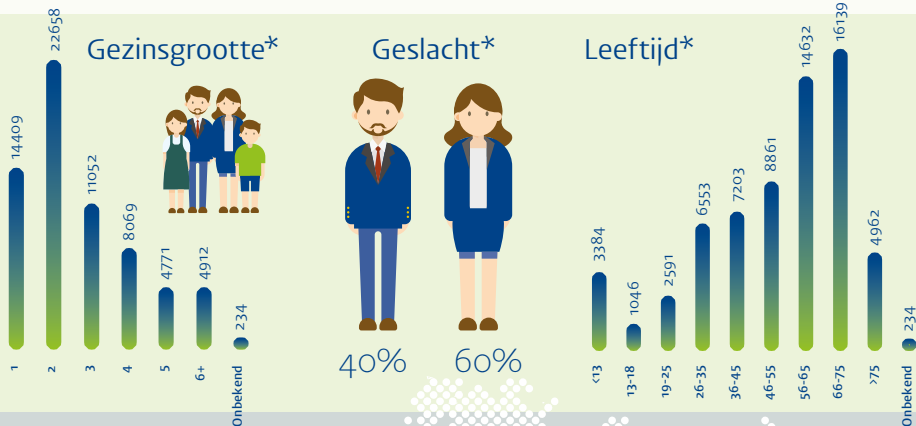
2018:

171.824 bezoekers

2019:

187.585 bezoekers

Van de ondervraagden is 52% buitenlands (15% van totaal aantal bezoekers).

Provincie*

Zuid-Holland	42871	65%
Noord-Holland	9414	14%
Utrecht	3684	6%
Gelderland	3238	5%
Noord-Brabant	2959	4%
Overijssel	964	1%
Limburg	636	1%
Flevoland	557	1%
Groningen	421	1%
Friesland	364	1%
Zeeland	312	<1%
Drenthe	302	<1%
Onbekend	377	1%

Top 10 landen

- 1 België
- 2 Verenigd Koninkrijk
- 3 Duitsland
- 4 Verenigde Staten
- 5 Frankrijk
- 6 Japan
- 7 Spanje
- 8 Italië
- 9 China
- 10 India

* bron: Museumkaart

Social media en website activiteit

Paginaweergaven: 792.563
Meest bezochte pagina's: Homepage, Plan je bezoek, Openingstijden & tarieven

Paginalikes: 11989
Aantal berichten: 252
Berichtbereik: 746117

Likes 25041
Populairste post: Lichtgevende paddestoelen

Aantal berichten: 173
Berichtbereik: 369800
Paginaweergaven 6474

Vrienden + adoptanten

Vrienden:

2052

Adoptanten:

171

Educatie

Aantal leerlingen:

3023

Aantal lessen:

98

voornamelijk primair onderwijs

Rondleidingen

Aantal (betaald; inclusief
arrangementen):

305

particulier

62%

zakelijk

11%

Omzet

Entree

Omzet €330.207 ex btw (excl. Museumkaart)

Omzet €597902 ex btw (incl. Museumkaart)

Online tickets

Verkocht: 3643

Verhuur

Omzet 2018: € 69.869

Omzet 2019: € 78.757

49% particulier, 38% zakelijk

Winkel

Omzet €219.079 excl. btw

Evenementen

30796

*bezoeken in
totaal, van alle
evenementen.**Eigen Hortus
evenementen:*

Plantenmarkt

4128

record!

Midzomernacht

3509 record!

Tentoonstellingen

- Voorjaarestentoonstelling *Krokussen, irissen en verwanten* (1 maart t/m 1 mei 2019)
- Zomertentoonstelling *Beter met planten* (16 mei t/m 27 oktober – wegens succes verlengd t/m 30 november 2019).

Collectiebeheer

3 vrijwilligers

1690 nieuwe
foto's en platen toe-
gevoegd in IrisBG557 nieuwe
accessies, van meer
dan 500 verschil-
lende taxa291 labels
geprint166 bordjes
gegraveerd

Personeel en vrijwilligers

De Hortus botanicus Leiden wordt gedreven door een gepassioneerd team van vaste medewerkers. In 2019 is het team doorgegroeid naar 21 medewerkers (17,8 fte). Voor het bezetten van de entree, rondleidingen en o.a. educatieve projecten is er een poule van flexibele krachten. In 2019 liepen 5 studenten stage in het groen, waren er 12 studenten wetenschapscommunicatie, 2 Erasmus+ studenten, 2 MSc studenten en 15 HBO stagiaires.

We hebben circa achtennegentig enthousiaste vrijwilligers. Zij versterken ons team gemiddeld een dagdeel per week met uiteenlopende taken op kantoor, in de tuin en kassen, als gastheer/-vrouw en het verzorgen administratie rond de Stichting Vrienden van de Hortus.

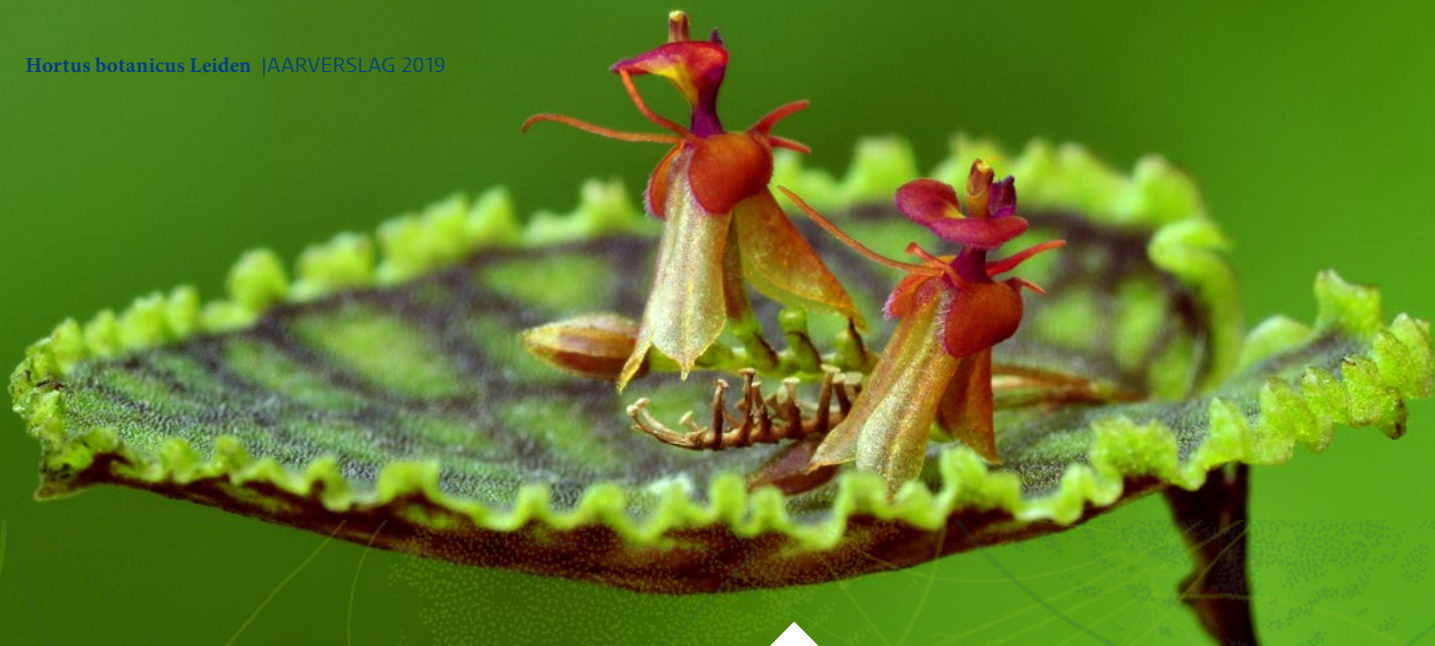
We namen afscheid van backoffice medewerker Karen van Asten en verwelkomden in haar plaats Catrin Cannock-Simons. In december koos zij voor een ander carrièrepad. In maart begon Jeff Korsmit als nieuwe tuin- en kasmedewerker. Per 1 september verliet Angela Muller ons als assistent coördinator front-office; Cynthia Faas kwam in oktober in dienst. Tenslotte ging Hoofd Collectiebeheer Gerda van Uffelen op 9 december - na zesentwintig jaar dienstverband - met pensioen, maar zij blijft nog als gast-medewerker bij de Hortus betrokken.

Collectie

De plantencollectie van de Hortus is online te raadplegen via Garden Explorer op de website. Het actueel houden van IrisBG, de collectieregistratiesoftware, vraagt doorlopend aandacht. Bijgehouden wordt wanneer planten in de tuin gekomen zijn, waar ze verzameld zijn en waar ze in de tuin of kassen staan. Samen met onze tuinmensen, vrijwilligers en collega's van andere botanische tuinen wordt gewerkt aan het aanvullen en verbeteren van de gegevens. Dit maakt de collectie geschikt voor wetenschappelijk onderzoek, en zorgt dat de Hortus kan voldoen aan internationale wet- en regelgeving omtrent de uitwisseling van plantmateriaal.

Collectie uitgelicht

Bijzondere ontdekking achter Oude Sterrewacht
 Hoofd Tuinen Theo Houthoff ontdekte in juni op de helling van de Sterrewachttuin een zeldzame orchidee: hondskruid oftewel *Anacamptis pyramidalis*. De orchidee was niet gezaaid of elders uit de tuin ontsnapt, maar spontaan opgekomen.

[Lees meer >](#)

Zaailing Ginkgo
 In augustus merkte onze tuinmedewerker Wouter Koopman een zaailing van de Japanse notenboom (*Ginkgo biloba*) op in het gras. De eerste keer in honderdtwintig miljoen jaar dat zaad van een Ginkgo in Nederland ontkiemde. Op de foto oud-hortulana Carla Teune met de Ginkgo zaailing.

[Lees meer >](#)

Zaailingen *Bulbophyllum nocturnum*
 Hoofd Kassen Rogier van Vugt en collega's deden dit jaar hun uiterste best om de nachtbloeiende orchidee (*Bulbophyllum nocturnum*) voor uitsterving te behoeden door zaailingen op te kweken. De babyplantjes gingen – onder het motto *sharing is keeping* - naar diverse internationale tuinen.

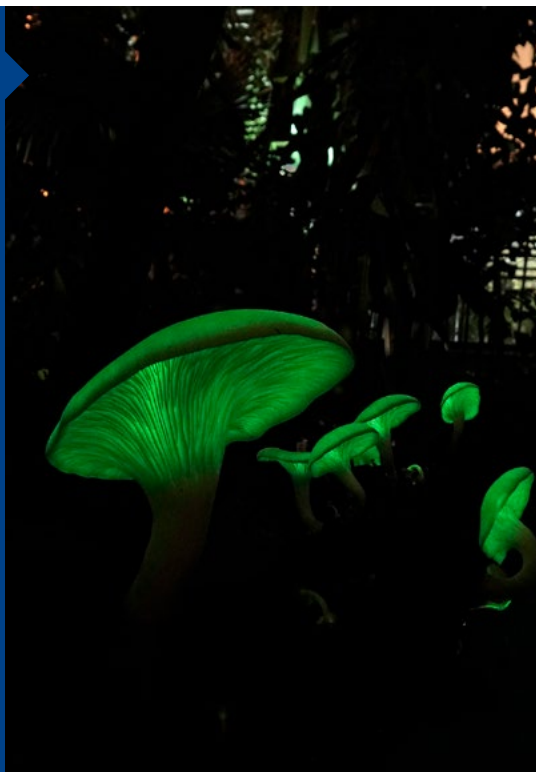
[Lees meer >](#)

Lichtgevende paddenstoelen

Net als vorig jaar het bijzondere fenomeen op de takken van een beuk in de hoge kas: lichtgevende paddenstoelen. *Omphalotus nidiformis* is afkomstig uit Zuid-Australië. Bij daglicht een gewone paddenstoel, maar zodra het donker wordt, begint hij te gloeien in een mysterieus groen licht.

[Lees meer >](#)

Verhuizing enkele kuuipplanten naar CenterParcs

Vanwege de verbouwing van het entreegebied was er niet meer genoeg plek voor sommige van onze grote kuuipplanten. Een van de grootste tropische planten van ons land – *Cordyline australis* van wel 2500 kilo - verhuisde naar CenterParcs De Eemhof.

[Bekijk het filmpje >](#)

Kuuipplanten bleven buiten

Normaal gesproken overwinteren onze kuuipplanten binnen. Maar voor het eerst in de geschiedenis van de Hortus zijn de kuuipplanten in de winter van 2019-2020 buiten blijven staan. Het weer was zo zacht dat we het risico aandurfd.

Tulipa Gerda

Tulipa Doctor Boerhaave

Twee nieuwe tulpen

Dit jaar werden twee nieuwe tulpen geïntroduceerd: de *Doctor Boerhaave* tulp ter gelegenheid van de 35ste geboortedag van Herman Boerhaave en *Tulipa Gerda* – een prachtig rozerood gefranjeerd exemplaar - ter ere van Hoofd Collectiebeheer Gerda van Uffelen en haar pensionering.

Jeff Korsmit, tuin- en kasmedewerker:

‘Door mijn werk bij de Hortus heb ik mijn kennis over planten enorm kunnen uitbreiden en heb ik veel leuke contacten gelegd in de plantenwereld. Ik heb ontzettend veel zin in volgend jaar, lekker tussen het groen.

Dat er wetenschappelijk onderzoek wordt gedaan naar de planten die we in de Hortus verzorgen, geeft mij een gevoel van verantwoordelijkheid, want wie weet wat voor doorbraak er binnenkort uit de plantenwereld komt.’

Onderzoek

In de kassen van de Leidse Hortus worden duizenden planten gekweekt voor onderzoek. Eigen en externe onderzoekers maar ook collega's van over de hele wereld zijn hierbij betrokken. Een overzicht van onderzoek uit 2019:

Onderzoek naar *Phyllanthus*

Masterstudente Janna Verwijs en PhD Roderick Bouman onderzochten het plantengeslacht *Phyllanthus*. Op basis van dit onderzoek is een wetenschappelijk artikel gepubliceerd, waarin tevens een nieuwe Filipijnse soort wordt beschreven. Roderick presenteerde het onderzoek en de nieuwe classificatie van de groep op het International Flora Malesiana Symposium in Brunei (zie hoofdstuk (Inter)nationale samenwerking en kennisuitwisseling).

[Naar het wetenschappelijk artikel >](#)

Klimaatbestendige bomen

Prefect Paul Keßler en voormalig Leidse promovendus Arbainsyah droegen bij aan een studie van de *International Union for Conservation of Nature* die klimaatbestendige boomsoorten identificeerde. De bomen zijn inheemse soorten die voorkomen in het Indonesische Kutai National Park. Omdat de soorten bedreigde Oost-Borneaanse orang-oetanpopulaties ondersteunen, beveelt de studie het gebruik ervan aan bij herbebossingsinspanningen.

[Naar het wetenschappelijk artikel >](#)

Ontwikkeling van orchideeënvruchten

PhD studente Anita Dirks-Mulder publiceerde een artikel over de ontwikkeling van

orchideeënvruchten. Hiervoor werden met hulp van kasmedewerker Jaco Kruizinga verse vruchten verzameld uit de tropische kassen van de Hortus. Met de resultaten van het onderzoek is een gen-expressiemodel opgesteld. Begeleiding door Barbara Gravendeel van Naturalis Biodiversity Center en het Institute of Biology (Universiteit Leiden). [Naar het wetenschappelijk artikel >](#)

Lengte nectarspoor *Habenaria tridactylites*

Gastmedewerker van Naturalis Biodiversity Center Jean Claessens en Hoofd Kassen Rogier van Vugt onderzochten de lengte van de nectarspoor van de bloemen van *Habenaria tridactylites*, een orchidee die alleen op de Canarische eilanden voorkomt. De spoor blijkt op de geologisch oudere eilanden langer te zijn dan op recent gevormde eilanden. Dit resultaat bevestigt de theorie van Charles Darwin over een evolutionaire wedloop tussen de lengte van de nectarspoor van orchideeënbloemen en de tong van de bestuivers. Begeleiding door Barbara Gravendeel van Naturalis Biodiversity Center en het Institute of Biology (Universiteit Leiden).

[Naar het wetenschappelijk artikel >](#)

Planten en chemische stoffen

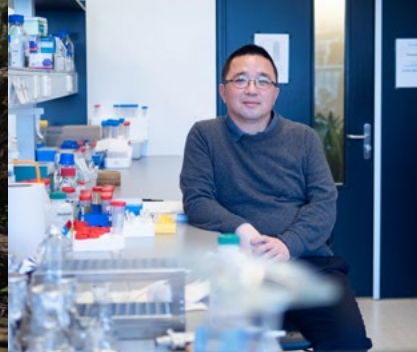
Promovendus Luis Salomé Abarca onderzocht welke chemische stoffen planten tot hun beschikking hebben en wat er gebeurt als ze deze inzetten tegen bacteriën of schimmels. Dit deed hij met behulp van plantsamples uit de Hortus. Begeleiding door Young Hae Choi van het Institute of Biology (Universiteit Leiden).

[Meer lezen over het onderzoek >](#)

(Inter)nationale samenwerking en kennisuitwisseling

Lidmaatschap NVBT en BGCI

De Hortus is lid van de Nederlandse Vereniging van Botanische Tuinen (NVBT). In deze vereniging werken zesentwintig botanische tuinen samen om hun positie te verstevigen, op nationaal en internationaal niveau. De Hortus was namens de NVBT present op het Europees tuinen consortium in Thessaloniki (Griekenland), waar nieuwe regelgeving en informatie voor beleid op Europees niveau besproken werd. We zijn ook lid van de Botanic Gardens Conservation International (BGCI) en ontvingen in 2018 de *Conservation Practitioner Accreditation*, een certificaat waarmee ons beleid, onze kennis en kunde en het onderwijs met betrekking tot plantenbehoud op internationaal vlak wordt erkend.

International Flora Malesiana Symposium

PhD student Roderick Bouman en MSc student Aninda Wibowo, Hoofd Collectiebeheer Gerda van Uffelen en prefect Paul Keßler presenteerden in juli op het Flora Malesiana Symposium in Brunei. Roderick vertelde over zijn onderzoek naar *Phyllanthus*, Aninda over het orchideeëngeslacht *Trixspermum*, Gerda over de Leidse inzet voor het behoud van biodiversiteit en Paul over het behoud van soorten in het Maleisisch gebied.

Afronding Horizon 2020 project Big Picnic

Het driejarige Horizon 2020 project *Big Picnic* is dit jaar ook in financieel opzicht succesvol afgerond. Er deden negentien partijen uit veertien landen mee aan *Big Picnic*, waaronder de Hortus. Tijdens de slotbijeenkomst in Madrid werden de bevindingen gepresenteerd en [aanbevelingen](#) gedaan.

IrisBG Users Conference

Op 29 en 30 april vond de IrisBG Users Conference in de Gothenburg Botanical Garden (Zweden) plaats. Zo'n vijfenvijftig vertegenwoordigers van tweeëntwintig organisaties uit verschillende landen kwamen bijeen om van elkaar te leren en kennis uit te wisselen op het gebied van collectieregistratieprogramma IrisBG. Tuinmedewerker Wouter Koopman hield een presentatie over het gebruik van het programma voor de Clusiustuin.

Symposium over universiteitstuinen

Hoofd Collectiebeheer Gerda van Uffelen gaf een presentatie over de Hortus op het symposium *The university gardens: new opportunities for coordination and common objectives* dat werd georganiseerd door The Working Group on Botanical and Historical Gardens. Het symposium vond plaats in Padua, Italië.

Buitenlands bezoek

In 2019 ontvingen we meerdere personen of delegaties uit het buitenland, namelijk:

- Een Chinese delegatie uit Chizou via de China Certification and Inspection Group Beijing Co. (CCICB). Prefect Paul Kefler verwelkomde dezelfde dag nog het Chinese International Cooperation Center, het Guohe Silk Road International Exchange Centre en diverse WHO representatives;
- Tweeëndertig 'excellente leerkrachten' uit Indonesië; zij kregen uitleg over de verschillende lessen en materialen voor individuele bezoekers en leerlingen uit basis- en middelbaar onderwijs;
- De directeur en bestuurders van Shanghai Botanical Garden, een deskundige op het gebied van traditionele Chinese geneeskunde en bestuurders van de gemeente Shanghai. Doel van het bezoek was het verkennen van een samenwerking en het uitwisselen van kennis;
- Allerlei partijen in het kader van de *World Tulip Summit* om het te hebben over de tulp. Onderdeel van het driedaagse programma was een bezoek aan de Hortus, waar Carolus Clusius meer dan vier eeuwen geleden de tulp voor het eerst introduceerde. Prefect Paul Kefler gaf een uitgebreide rondleiding door de tuin.
- Antonella Testa, conservator van de universitaire Brera Botanical Garden in Milaan. Ze bracht een bezoek voor het uitwisselen van ideeën en strategieën, het algemeen beheer van botanische tuinen, collecties en outreach.

A. R. U. Mubowo/2019

Onderwijs

Hoofd Collectiebeheer Gerda van Uffelen leverde een bijdrage aan de minor Science of Cooking in de course *Ingredients from the Tropics*. De minor is een samenwerking tussen Hogeschool Leiden en Universiteit Leiden en is voor bèta studenten uit binnen- en buitenland die willen leren over wetenschap en koken.

Prefect Paul Keßler begeleidde promovendi in Leiden (Roderick Bouman en Subekti Nurmawati) en 2 MSc studenten (Vincent Peelen en Aninda Wibowo). Promovendus Roderick Bouman begeleidde MSc studente Janna Verwijs.

Hoofd Collectiebeheer Gerda van Uffelen en Hoofd Kassen Rogier van Vugt leverden een substantiële bijdrage aan de MSc cursus *Tropical plant families* die elk jaar in januari wordt georganiseerd door Professor Peter van Welzen (Instituut Biologie/NCB Naturalis).

Bioloog Marco Roos (Naturalis/Institute of Biology) en prefect Paul Keßler verwelkomden honderdveertig Leidse tweedejaars studenten van de cursus Ontwikkelingsbiologie. De studenten deden een practicum en maakten opdrachten over de verschillende ontwikkelingen van planten.

Outreach

187.585 personen uit binnen-en buitenland bezochten in 2019 de Hortus, een absoluut record. De verbouwing van onze Wintertuin speelde daar zeker een rol in. De jaarlijks terugkomende aandacht voor bloembollen zorgt in het voorjaar voor extra bezoekers tijdens het Keukenhofseizoen. Terugkerende evenementen zoals Museumnacht, Monumentenweekend en de Nacht van Ontdekkingen blijven ook populair, maar met name onze eigen Hortus-plantenmarkt en Midzomernacht trokken dit jaar een record aan bezoekers.

Tentoonstellingen

*Kleine voorjaartentoonstelling
Krokussen, irissen en verwanten*

We luidden de lente in met een bescheiden voorjaartentoonstelling over krokussen, irissen en andere soorten uit de lissenfamilie. In de bollenkas en het bollenbed stonden allerlei zeldzame bolgewassen te bloeien en verschillende bloembollen werden in kruiwagens en bloempotten geplant. De meeste foto's van irissen zijn gemaakt door hortusvrijwilliger Bert Zaalberg.

*Jaarthema en zomertentoonstelling
Beter met planten*

Op 16 mei opende de zomertentoonstelling *Beter met planten* over planten en gezondheid. De grenzen tussen gezondheid en genot, geneesmiddel en gif zijn soms flinterdun. En van lang niet alle planten die als geneeskrachtig worden gezien, is de werking wetenschappelijk bewezen. Een interessant thema dus, dat ook werd overgenomen door de zesentwintig andere NVBT tuinen in Nederland.

Middelen bij de tentoonstelling

- Twee Science cafés, met o.a. wisselende praatjes, inlooprondleidingen, een proeverij van Chinese drankjes, prachtige microscopische preparaten en een kindertafel;
- De online tour *Chinese planten in een Nederlandse tuin*, te raadplegen via de Garden Explorer op de Hortuswebsite;
- Een wandelgidsje in het Nederlands, Engels en Chinees. Hierin stonden dertig planten beschreven die zijn onderzocht in samenwerking met de Universiteit in Peking;
- Een bezoekersplattegrond langs een aantal hoogtepunten, mogelijk gemaakt door Stichting Zorg & Zekerheid;
- Een kinderwandeling: *Gif, Groen en Gezond*;
- Een receptenboekje i.s.m. andere tuin met daarin allerlei recepten voor drankjes;
- Een HOVO lezingenreeks verspreid over vier ochtenden door sinoloog en IVN natuurgids Marisa Bantjes;
- Een Museum Jeugd Universiteit collegereeks;
- Combiticket ism met Rijksmuseum van Oudheden voor een bezoek aan *Beter met planten* en de RMO tentoonstelling *Middeleeuwse tuinen*;
- Een online tour *Middeleeuwse planten* ism met het RMO in de Garden Explorer, met speciale blauwe bordjes in de tuin;
- Winactie in samenwerking met bloemenboot De Watertuin, Rijksmuseum van Oudheden en Leiden Marketing. Bezoekers konden tijdens de Hortus plantenmarkt een jaar lang gratis bloemen winnen. Op Station Leiden werden flyers met de actie en bloemen uitgedeeld.

De zomertentoonstelling werd mede mogelijk gemaakt met bijdragen van de Stichting Vrienden van de Leidse Hortus, Gemeente Leiden, Stichting Zorg en Zekerheid, Prins Bernard Cultuurfonds en Charity Stichting Rob Beers.

Gerda (Hoofd Collectiebeheer) over *Beter met planten*:

‘Het was erg leuk om uit te zoeken en op te schrijven hoe planten worden en werden gebruikt. In de Hortus begint dat natuurlijk al met het verhaal van de Clusiustuin. Het hoogtepunt was de samenwerking met partners buiten de Hortus zoals het Rijksmuseum voor Oudheden en collega’s uit China.’

Persaandacht

De Hortus als instituut van onderzoek en onderwijs en als levend museum zo goed mogelijk op de kaart zetten in binnen- en buitenland is ook afgelopen jaar weer goed gelukt. In Nederland behaalden we een mediawaarde van € 2.707.010 (bron: MediaInfoGroep). Dit doen we door het uitsturen van nieuwsbrieven en persberichten, het begeleiden van (inter)nationale persbezoeken, website, print en social media, samenwerkingen met andere partijen en partners. Dit om het verhaal over de Hortus en randprogrammering zo breed mogelijk te communiceren.

Een kleine greep uit internationale publiciteit over de Hortus:

- Artikel over samenwerkingsverband met Indonesië. [Lees meer >](#)
- Artikel in de New York Times. [Lees meer >](#)
- Interview met prefect Paul Keßler op een Duitse blog. [Lees meer >](#)

In samenwerking met Leiden Marketing ontwikkelden we diverse producten om de stad nog beter op de kaart te zetten zoals de maandelijkse Uitagenda, de Museumfolder, samenwerking met Sanoma en (inter)nationale persreizen in samenwerking met NBTC Holland.

Samenwerkingen en groene educatie

Een van de projecten waar de Hortus aan meedoet is het Verwonderpaspoort, onderdeel van het grotere project *Verwonder om de hoek*, een cultureel leerecostyeem waarin kinderen gestimuleerd worden om zowel binnen als buiten school met natuur, cultuur, wetenschap, techniek en duurzaamheid bezig te zijn. Op het gebied van groene educatie ontwikkelden tien MBO studenten samen met Technolab een evolutieles voor de Hortus en ontwikkelden we samen met het Wetenschapsknooppunt een digitale lessenreeks voor groep 4.

Hanneke Jelles (Hoofd Educatie):

‘De Hortus is een uitzonderlijke plek vol kennis, verhalen, onderzoek, bijzondere planten en mensen. Een kostbare schat die we samen beheren, behouden en delen. Educatie helpt elke bezoeker zich te verwonderen zodat mensen zich welkom voelen, zich verbonden voelen met de groene wereld, meer zien, meer willen weten en terugkomen.’

DaVinci menu

In 2018 startte een bijzondere samenwerking met DaVinci College Kagerstraat, Van der Linde Groep en de Hortus botanicus Leiden. Technasium-leerlingen bezochten de Hortus, werden rondgeleid door de tuin, kregen les over ingrediënten, waarna ze zelf aan de slag gingen met gerechten voor op de kaart van het Hortus Grand Café. Drie gerechten werden uitgekozen en kwamen ook dit jaar weer op een speciaal Da Vinci Menu: frittata van boerenkool, patatjes van pastinaak en een shake van mango, banaan en boerenkool.

Filmpjes

Filmmaker Frank Schots ontwikkelde dit jaar twee mini documentaires voor de Hortus: over de oeroude bomen in de Hortus en de Systeemtuin. Frank Schots maakte in samenwerking met Hoofd Kassen Rogier van Vugt ook een informatief filmpje bij de nieuwe vaste tentoonstelling *Overlevers*.

Rondleidingen in gebarentaal

Hortus botanicus Leiden werkt samen met Wat Telt! en Musea in Gebaren om rondleidingen voor gebarentaalsprekers aan te bieden. Onze dovenrondleider geeft een rondleiding in Nederlandse Gebarentaal langs de hoogtepunten van de Hortus.

Lezingen van Hortuspersoneel

Hortusmedewerkers geven geregeld lezingen door het gehele land. Hoofd Kassen Rogier van Vugt vertelde in maart meer over het bloemeneiland Madeira op het Wellant College in Oegstgeest. Oud-hortulana Carla Teune gaf in januari een lezing in Japanmuseum het Sieboldhuis over Japanse planten, bloemen en bomen.

444

In 2019 bestond de Universiteit Leiden precies vierhonderdvierenveertig jaar. In dat kader vonden er op verschillende plekken in Leiden allerlei activiteiten plaats of werden er producten ontwikkeld. Een greep uit het aanbod: Prefect Paul Kefler deed mee aan *Meet the Professor*, de Hortus was gastheer van het *Mini Wetenschapsfestival* in het Weekeind van de Wetenschap met de partners van het Verwonderpaspoort en we waren actief op de *Naar Buiten!-dagen* waarop basisschoolleerlingen op groene expeditie gaan in hun eigen omgeving. Ook werd er een Singelparkkaart ontwikkeld: een verwonderkaart voor kinderen met maar liefst 360 activiteiten die je in het Leidse Singelpark kunt doen. De kaart werd mede mogelijk gemaakt door het Verwonderpaspoort, de Universiteit, Stichting Vrienden van de Leidse Hortus en Stichting Naar Buiten!

Saskia Jacobs, Hoofd Communicatie & PR:

'Het is fantastisch om te zien hoeveel mensen de Hortus een warm hart toedragen. Dit zien wij door hun betrokkenheid op social media. Ons doel is de Hortus als wetenschappelijk instituut en levend museum wereldwijd op de kaart te zetten. Jaarlijks trekken we veel (inter)nationale publiciteit rondom bijzondere bloeiers en uitgebreide programmering. Door inzet van creatieve content en samenwerking met diverse partners proberen wij zoveel mogelijk mensen te enthousiasmeren voor wilde plantensoorten en een bezoek aan de Hortus botanicus Leiden.'

Prijzen en nominaties

Beste professionele stand bij Orchilim 2019

Hoofd Kassen Rogier van Vugt was namens de Hortus in Limburg bij Orchilim 2019, een internationale orchideeënshow. We wonnen daar de gouden medaille voor de beste professionele stand. Onder de tentoongestelde orchideeën waren soorten die veel van de bezoekers nog nooit hadden gezien.

Nominatie Gerda van Uffelen Leidsch Dagblad voor Vrouw van het jaar

Gerda van Uffelen was genomineerd voor de titel Leidsch Dagblad M/V van het Jaar. Zij drukte als Hoofd Collectiebeheer 26 jaar lang een stempel op de Leidse Hortus. [Lees het artikel in het Leidsch Dagblad >](#)

Nienke Beets wint de Joke 't Hart prijs

Educatiedewerkster Nienke Beets won de Joke 't Hart Prijs van de Nederlandse Vereniging van Botanische Tuinen voor haar inspanning bij het verbinden van groen en kunst. Voor de Hortus ontwikkelde ze een serie kleurige 'planteniconen' die werden ingezet voor plattegronden, bordjes enzovoorts. Bovendien ontwikkelde ze een educatief bordspel dat de spelers uitdaagt na te denken over voedselzekerheid.

Nieuw of opvallend in 2019:

- Een Chinese ticketpagina;
- Optie om via de Hortuswebsite een tafel te reserveren in het Hortus Grand Café;
- Nieuwe wandelingen: Wandelboekje (Engels, Nederlands en Chinees) en kindergidsje *Gif, Groen & Gezond* bij tentoonstelling *Beter met planten*, kindergidsje *Overlevers* bij nieuwe vaste oerplantenpresentatie in de Wintertuin, en de eerste Singelparkkaart;
- Uitzonderlijk bezoek van moeder egel met jongen en twee ijsvogels;
- Verschillende Hortus podcasts. [Beluisteren](#)>
- Record in bezoekersaantal (187.585).

Verbouwing Wintertuin

De verbouwing van de Wintertuin ging van start in november 2018. De herinrichting was nodig vanwege de flink toegenomen bezoekersaantallen en het verbeteren van de toegankelijkheid. Met name de entree, het kassagebied, de museumwinkel, het Hortuscafé en de toiletten waren aan verbetering toe. In de Wintertuin werd een tweede loopbrug en een balkon aan de buitenzijde toegevoegd. Het werd dé plek voor onze vaste oerplanten- en succulentencollectie. De presentatie *Overlevers* vormt het nieuwe startpunt voor een bezoek aan de Hortus. We zijn ontzettend trots op het resultaat. Een dankwoord gaat naar [alle partijen](#) die betrokken waren bij de verbouwing van de Wintertuin. De Hortus is nu klaar voor de toekomst, met als doel om onze bezoekers een Hortuswaardige en bijzondere publieksbeleving te kunnen bieden.

Voor de verbouwing

Patricia Vandecasteele, Hoofd Publiekszaken:

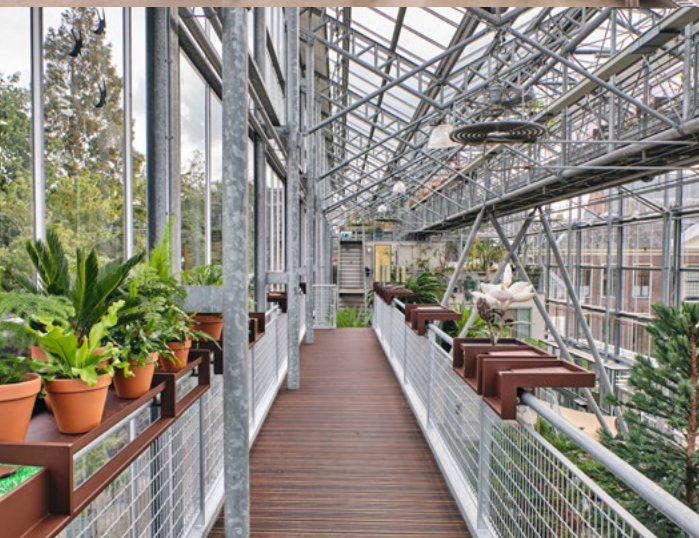
'Door de ruimte in de Wintertuin flexibel en multifunctioneel in te richten, verbeteren we de ontvangstmogelijkheden, bijvoorbeeld bij slecht weer. Dankzij de financiële steun van donateurs, fondsen en sponsors hebben we naast de toegankelijkheidsverbetering ook aandacht kunnen besteden aan het beter ontsluiten van de collectie.'

Na de verbouwing

Angela Muller, Frontoffice:

'Er stonden in de oude situatie regelmatig lange rijen voor de kassa. De bezoekers stonden dan tot aan het restaurant en blokkeerden de doorgang naar de winkel, het restaurant en de toiletten. De kaarthouders konden niet direct doorlopen. Het is fijn dat in de nieuwe situatie veel meer ruimte is, duidelijke bewegwijzering en dat kaarthouders gebruik kunnen maken van een fast lane.'

Gwendolyn Pronk, Coördinator projecten en evenementen:

'Dit project kende een uitgebreide voorbereiding en de uitvoering moest in rap tempo. Van vrijwilliger tot stuurgroep lid, zonder de inzet van het hele Hortus-team was het niet gelukt. De deskundigheid van en samenwerking tussen diverse specialisten (architect, installateurs, interieurontwerper, tentoonstellingsbouwer) heeft dit project naar een hoger niveau getild. Ik ben bijzonder trots dat het gelukt is om een toegankelijke en flexibel ingerichte plek te creëren waarin de ontmoeting tussen bezoeker en plant centraal staat.'

We kunnen niet zonder

Stichting Vrienden van de Leidse Hortus

De Vrienden van de Leidse Hortus zijn onmisbaar. Niet alleen als belangrijke financier van onderhoud, vernieuwing en verfraaiing van de tuinen en kassen maar ook als ambassadeurs van de Hortus. Dit jaar zorgden zij voor financiële bijdragen voor de Hortus Plantenmarkt, de Midzomernacht, de zomertentoonstelling, betere bestrating van het voorterrein, onderhoud aan monumentale bomen, extra ondersteuning van educatie en communicatie, en de verbouwing van de Wintertuin. In april 2019 werd de tweede Vriendenglossy gelanceerd. Een tijdschrift samengesteld door en voor de Vrienden in samenwerking met de Hortus. Ruim tweeduizend mensen hebben een hart voor groen en zijn Vriend van onze Hortus. Via de Stichting Vrienden van de Leidse Hortus ontvingen we een gift van vijf miljoen euro uit de nalatenschap van Carla van Steijn, die tijdens haar leven een trouwe bezoeker van de Hortus was. De gift wordt volgens haar wens besteed aan nieuwe activiteiten en om de toegankelijkheid voor minder validen te optimaliseren. De nalatenschap is opgenomen in een nieuw fonds: het Carla van Steijn fonds, dat onder beheer van de Stichting Vrienden van de Leidse Hortus valt.

Boomadoptanten

De boomadoptanten vormen een belangrijke bron van inkomsten voor de Hortus. Jaarlijks adopteren bijna honderddertig mensen een bepaalde boom of andere plant in de tuin of kas. Het minimumbedrag is €100, maar sommige mensen, bedrijven of instellingen betalen veel meer voor het onderhoud van hun eigen boom en van de collectie als geheel.

Vrijwilligers

De Hortus telde in 2019 achtennegentig vrijwilligers. Sommige mensen werken het hele jaar door wekelijks in de kassen om de dode bladeren tussen de potten met orchideeën uit te halen; andere komen in de zomer om in de wiedoel te werken. Alle vrijwilligers zijn ontzettend belangrijk. Zonder vrijwillige wiedoel kunnen de vaste medewerkers er in de zomer niet voor zorgen dat de tuin er netjes uitziet. Vrijwilligers zijn ook op kantoor te vinden; sommigen houden de vriendenadministratie bij, anderen werken aan de website of helpen met collectiebeheer. Dankzij de onbezoldigde inzet van deze grote groep mensen loopt de organisatie van de Hortus op rolletjes.

Carla Teune, oud-hortulana en begeleidster van de vrijwillige wiedoel:
'De wiedoel is al jaren een hechte groep waar de Hortus op kan rekenen. Het werk van de wiedoel is onmisbaar om de tuin er verzorgd uit te laten zien. Het werk aan grotere tuindelen zoals de Clusiustuin, de Chinese Medicinale tuin en de Von Siebold Gedenktuin is seizoensafhankelijk en vergt veel tijd en aandacht. De wiedoel werkt gedurende de lente, zomer en herfst en daar zijn we ontzettend blij mee.'

Financiën

Balans Hortus botanicus					
(x 1000 euro)					
Activa	Ultimo 2018	Ultimo 2019	Passiva	Ultimo 2018	Ultimo 2019
Vaste activa	37	162	Eigen vermogen	118	20
Voorraden	26	29	Crediteuren	63	38
Debiteuren	61	242	Waarde vakantiedagen	29	28
Kas	1	0	Vooruitontvangen	146	2
Rekening courant universiteit	231	0	Nog te betalen	0	345
			Voorzieningen	0	0
Totaal activa	356	433	Totaal passiva	356	433

[www](http://www.hortusbotanicus.nl)

Toelichting activa

Vaste activa

Ultimo 2019 bedroeg de boekwaarde van het vast actief K€ 162, de renovatie van de entree en Wintertuin is overgedragen en opgenomen in de verantwoording van het vastgoedbedrijf van de universiteit.

Investeringen boven de € 2.500 worden geactiveerd en opgenomen met de boekwaarde.

Inventaris en (wetenschappelijke) apparatuur wordt afgeschreven in 10 jaar, ICT apparatuur in 4 jaar.

Voorraden

De winkelvoorraad wordt gewaardeerd op 40 % van de verkoopwaarde.

Debiteuren

Indien noodzakelijk wordt een voorziening dubieuze debiteuren gevormd. Per ultimo 2019 zijn er geen vorderingen ouder dan 3 maanden.

Op deze cijfers is geen accountantscontrole toegepast. De cijfers van de Hortus zijn onderdeel van de financiële verantwoording van Universiteit Leiden. www.universiteitleiden.nl

Exploitatierkening

(x 1000 euro)

Baten	2018	2019	Lasten	2018	2019
Universitaire/facultaire bijdrage	608	621	Personele lasten	1.009	1.080
Entree/winkelverkoop	724	1.069	Inhuur personeel	163	243
Verhuur/horeca	176	194	Afschrijvingen	18	21
Sponsoring en bijdragen	148	1.062	Winkelinkoop	80	133
Overige	126	130	Materiële lasten	359	465
			Huisvestingslasten	149	1.232
	1.782	3.076		1.778	3.174

Exploitatiesaldo

4   -98

ww

Toelichting exploitatie baten

Universitaire/facultaire bijdrage

Wordt ontvangen ten behoeve van het uitvoeren van de wetenschappelijke taken.

Entree

De tarieven voor de entree worden jaarlijks vastgesteld op basis van een vergelijkend onderzoek bij collega-vestigingen en lokale musea.

Verhuur/horeca

De tarieven voor verhuur worden jaarlijks vastgesteld op basis van ervaringscijfers en marktonderzoek bij commerciële partijen. De catering is uitbesteed aan een professionele organisatie.

Sponsoring en bijdragen

Betreft vooral bijdragen van de Stichting Vrienden van de Hortus en in 2019 bijdragen van organisaties voor de verbouwing van de entree en Wintertuin.

Toelichting exploitatie lasten

Personele lasten

Dit betreft alleen de lasten van personeel dat is aangesteld bij de Hortus.

Afschrijvingen

Dit betreft alleen de afschrijvingslasten van apparatuur die direct gebruikt wordt voor de bedrijfsvoering. Afschrijvingen op onroerende goederen worden op universitair niveau verantwoord.

Huisvestingslasten

In 2019 zijn hierin de kosten van de verbouwing van de entree en wintertuin opgenomen. Regulier en groot onderhoud, verzekeringen, gemeentelijke- en energielasten worden op universitair niveau verantwoord.

Op deze cijfers is geen accountantscontrole toegepast. De cijfers van de Hortus zijn onderdeel van de financiële verantwoording van Universiteit Leiden. www.universiteitleiden.nl

Hortus botanicus Leiden

Bezoekadres:

Rapenburg 73
2311 GJ Leiden

☎ 071 5275144

- 🌐 www.hortusleiden.nl
- 📘 www.facebook.com/HortusBotanicus/
- 🐦 twitter.com/HortusLeiden/
- 📷 www.instagram.com/hortusleiden/

Universiteit
Leiden

Hortus
botanicus

LEIDEN